

М.О.Романенко,

Вінницький державний педагогічний університет,
м. Вінниця

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглядається сутність понять: ризик, економічний ризик, ризик-менеджмент, методи управління малим підприємством з урахуванням системи ризик-менеджменту.

In the article essence of concepts is examined risk, economic risk, risk-management, methods of management by a small enterprise taking into account the system of risk-management.

В Україні з розвитком ринкових відносин почали посилюватись такі явища, як конкуренція та невизначеність, що змушує підприємців вдаватись до кардинальних, сміливих, ризикованих та нетрадиційних дій. Детерміновані ситуації за відсутності ризику зустрічаються дуже рідко в людській та економічній діяльності. У ринкових умовах господарювання принциповою проблемою є облік ризиків на рівні малого підприємства.

Малий бізнес є найбільш рухливою, адаптивною частиною підприємницького середовища: Він заповнює ринкові ніші існуючих суспільних потреб або ті, що тільки формуються для їх задоволення, де не вимагається великого обсягу фінансових, трудових і інших ресурсів і там, де виробничий цикл реалізується в достатньо короткий термін. Саме від практики сучасного господарювання йде потреба в розробці рекомендацій для аналізу і обліку ризику. Індустріальна і особливо постіндустріальна економіка демонструє надзвичайно велику потребу в малому бізнесі і таку ж велику його віддачу. Дані факти визначають актуальність проблематики, що розробляється. Водночас питання формування структурних елементів менеджменту на підприємствах за умов існування економічного ризику у контексті забезпечення ефективного управління все ще не знаходять належної уваги з боку дослідників. Теоретичного осмислення та вдосконалення вимагають насамперед якісний та кількісний аналіз економічного ризику, моделі та механізми інтеграції ризик-менеджменту в управлінські системи підприємства, врешті-решт світові досягнення в практиці формування та функціонування управлінських систем

підприємства з урахуванням фактора економічного ризику. Будь-яка діяльність суб'єкта господарювання стикається з невизначеністю, що може породжувати імовірність збитку. Часто таку імовірність асоціюють з терміном „ризик”. Виходячи з того, що максимізація прибутку є кінцевою метою діяльності будь-якого підприємства, а ризик може скоротити прибуток, виникає необхідність вивчення цього явища, виявлення його властивостей, характеристик і особливостей. Оскільки теоретичні обґрунтування цього феномена досі тривають, тому доцільно розглянути найбільш типові визначення ризику, які трапляються у вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях.

Мета статті – дослідити сутність понять «ризик», «економічний ризик», окреслити цілі ризик-менеджменту для малих підприємств та методи управління ризиком.

Визначення терміна „ризик” кожний науковець дає по-своєму. Наприклад, В.А.Абчук розглядає ризик як діяльність або дія по «подоланню невизначеності» [1]. М.І.Баканов, В.А.Чернов трактують ризик як «схильність до можливості економічних, фінансових втрат або прибутків, фізичного збитку, ушкоджень, зволікання, як наслідок невизначеності, пов'язаної з обраною лінією поведження» [2, с.52]. О.І.Ястремський вважає, що “ризик виникає тоді, коли має місце невизначеність, відсутність вичерпної інформації про умови прийняття рішень” [3]. Ю.М.Воропаєв характеризує ризику як загрозу втрат на підприємстві [4]. Г.Б.Клейнер визначає ризик як “небезпеку настання непередбачених і небажаних для суб'єкта наслідків його дій” [5]. А.Д.Чалий, В.А.Прилуцький називають ризик такою дією (вчинком), коли у випадку невдачі існує можливість опинитися в ще гіршому становищі [6]. Визначають, що “... ризик – це імовірність настання втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або ж прямих збитків, внаслідок появи непевної (випадкової) події” [7, с.62]; “імовірність перевищити очікуваний прибуток” [8, с.56]. Досить повним є визначення ризику, дане В.В.Вітлінським [9, с.7]: „Ризик – це економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам

цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями”. Проаналізувавши всі вищенаведені визначення ризику, запропонуємо такий підхід: ризик можна охарактеризувати як комбінацію елементів: невизначеності, певної події, її імовірності та наслідків.

Дослідження ризику як економічного явища досить актуальне. Економічний ризик має динамічну природу, оскільки в процесі виникнення та існування його, інтенсивність дії на підприємство може зростати або зменшуватись. При цьому ще значних змін зазнає сам економічний ризик: потенціал збитків стає більшим, непередбачуваним та нечітким. Така ситуація насамперед зумовлена зміною системних характеристик світової економіки. На наш погляд, найточніше визначення економічного ризику наводиться в [10, с.9]: „Економічний ризик – це об’єктивно-суб’єктивна категорія в діяльності суб’єктів господарювання, пов’язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного результату), міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв’язків стосовно об’єкта керування”.

Описуючи практику управління ризиками на рівні підприємства, Г.В.Чернова під економічним ризиком має на увазі певну імовірність виникнення збитку, який вимірюється в грошовому еквіваленті. У цьому визначенні головними є такі складові ризику: імовірність виникнення збитку; невизначеність, непередбачуваність, випадковість цієї імовірності; небажаність виникнення збитку і грошове вимірювання збитку [11].

З вищеперелічених визначень економічного ризику запропонуємо наступне: економічний ризик – це комбінація події в ситуації невизначеності, пов’язаної з діяльністю підприємства і яка впливає на нього; наслідків, що перешкоджають досягненню запланованих цілей і в остаточному підсумку позначаються на прибутку підприємства. Ризики повинні бути в центрі уваги власників підприємств, оскільки саме підприємці зацікавлені в тому,

щоб були виявлені всі ризики і виконувалась програма управління ними – ризик-менеджмент. Зрозуміло, що чим краще керування ризиками, тим вища ефективність бізнесу, вище (за інших рівних умов) багатство власників компанії.

Масштаби діяльності підприємства можуть звужувати або, навпаки, розширювати можливості застосування ризик-менеджменту. Малим економічним організаціям важко впроваджувати масштабну програму ризик-менеджменту. Тому, на наш погляд, для становлення ризик-менеджменту на малих підприємствах потрібно:

- дослідити ризики у сфері бізнесу взагалі, та малого бізнесу зокрема;

- навчання як керівників, так і персоналу малих підприємств ризик-менеджменту;

- розробити методикку ризик-менеджменту, з урахуванням досвіду інших країн у цій сфері.

Хоча перевага у застосуванні ризик-менеджменту належить великим підприємствам, тому що вони володіють необхідним потенціалом (фінансові можливості, висококваліфікований персонал, наявність вагомих наукових та проектних розробок) для того, щоб передбачити можливі ризики та скористатись найоптимальнішими методами зниження їхнього ступеня, однак, незважаючи на труднощі, управління економічним ризиком потрібне малим та середнім організаціям ще більше, ніж великим. Оскільки зовнішнє середовище таких підприємств менше піддається контролю і є більш агресивним, тому їх майбутнє більш невизначене та непередбачуване. Слід зауважити, що мале підприємство має деякі переваги в організації ризик-менеджменту: внутрішнє середовище простіше, а тому більш прогнозоване та зрозуміле; на малому підприємстві простіше створити особливий психологічний та соціальний клімат, який дасть змогу згрупувати людей довкола інтересів організації, мети ризик-менеджменту.

У ризик-менеджменті виокремлюють систему засад та правил [10, с.4-7], на підставі яких слід приймати рішення:

- недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяє власний капітал;

- завжди необхідно обдумати можливі наслідки ризику;

- рішення про реалізацію проекту приймаються лише за

відсутності сумніву;

Ї недоцільно ризикувати більшим заради меншого;

Ї за наявності сумніву проект відхиляється;

Ї помилковою є думка про те, що існує лише одне рішення, – можливі й інші варіанти [12, с.286].

Управління ризиком, як і будь-яка інша конкретна управлінська функція, здійснюється шляхом послідовного застосування загальних функцій менеджменту, а саме: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання. Планування полягатиме у аналізі та передбаченні певних ризикованих подій. Організація взаємодії – це процес об'єднання людей, які разом розроблятимуть і впроваджуватимуть програму з реалізації ризикованих проектів та планів на підставі визначених правил та процедур.

Мотивація – спонукання ризик-менеджерів та інших спеціалістів до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей або цілей організації. Контролювання – перевірка діяльності організації з оптимізації ризику. Регулювання – усунення міри відхилень у діяльності підрозділу ризик-менеджменту. Управління ризиком як система складається з трьох підсистем: керованої - об'єкта управління, керуючої - суб'єкта управління, а також інформаційної підсистеми, через яку, власне, і відбувається зв'язок. У системі управління об'єктом управління є ризик, а суб'єктом - певна група людей (менеджер з ризику, менеджери з фінансових питань тощо), яка за допомогою різних прийомів і способів спрямовано впливає на об'єкт управління.

Менеджерам, які розробляють програми управління ризиком, варто мати на увазі, що склад та обсяг ризиків підприємства постійно змінюється; тому універсальних шаблонів не існує.

У кожній конкретній ситуації ризик-менеджер, який повинен знати й володіти методами, підходами та способами вирішення завдань, пов'язаних з ризиком, повинен врахувати специфіку сфери діяльності, стратегію та тактику організації, фінансовий стан тощо і лише тоді розробляти програму управління ризиками. Загальноорганізаційну політику управління ризиками, включаючи методику ідентифікації,

вимірювання, моделювання і контролю, розробляє вище керівництво, зважаючи при цьому на загальноорганізаційні стратегії та вимоги законодавчих актів. Така програма повинна бути ефективною, комплексною і водночас реалістичною, а також забезпеченою достатньою кількістю ресурсів, у тому числі інформаційними та людськими.

Аналіз ризиків в організаціях вимагає не стільки точної кількісної оцінки ризику, скільки надійного визначення ймовірних джерел та ймовірних конкретних подій, що загрожують чи можуть загрозовувати ефективній діяльності (ідентифікації ризику), а також формування системи ефективних методів та прийомів для уникнення та зниження можливих негативних наслідків.

Ризик-менеджер повинен розуміти управлінські процеси та технологію виробництва, досконало знати продукти підприємства та зовнішні фактори, які можуть впливати на бізнес-процеси організації, мати досвід роботи, в тому числі управлінський, а також добрі аналітичні та математичні навички. Крім того, необхідний широкий кругозір, стійкість до стресів, здатність приймати рішення за недостатнього обсягу інформації.

Володіючи цими якостями, ризик-менеджер зможе прогнозувати та моделювати ситуації за умови існування економічного ризику.

Список використаних джерел:

1. Абчук В.А. Предприимчивость и риск. – Л.: ВИПК РП, 1994. – 92 с.
2. Баканов М.И. Анализ коммерческого риска / М.И.Баканов, В.А.Чернов // Бух. Учет. – 1993. – №10. – С.9-15.
3. Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику. – К.: АртЕк, 1997. – 248 с.
4. Воропаев Ю.Н. Риски, присущие бизнесу // Бух.учет. – 1995. – №4. – С.29-30.
5. Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б.Клейнер, В.А.Тамбовцев, Р.М.Качалов – М.: Экономика, 1997. – 290 с.
6. Чернов В. А. Анализ коммерческого риска. / Под ред. М.И.Баканова. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 128 с.
7. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
8. Хохлов Н.В. Управление риском. – М., 1999.
9. Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шаратов О.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання: Підручник. – К., 2000.
10. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // Фінанси України. – К.: Преса України, 2003. – №3. – С.3-9.
11. Чернова Г.В. Практика управления рисками на уровне предприятия. – СПб.: Питер, 2000. – 176с.
12. Уткин Э.А. Антикризисное управление. – М.: Тандем. ЭКМОС, 1997. – 400 с.